

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Методичні рекомендації
до проведення комплексного
фахового тренінгу
"ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ"
для студентів спеціальності
8.03050101 "Економічна теорія"
денної форми навчання**

Харків. Вид. ХНЕУ, 2013

Затверджено на засіданні кафедри політичної економії.
Протокол № 7 від 14.01.2013 р.

Укладачі: Мащенко М. А.
Кліменко О. М.

М54 Методичні рекомендації до проведення комплексного фахового тренінгу "Економічна безпека регіону" для студентів спеціальності 8.03050101 "Економічна теорія" денної форми навчання / укл. М. А. Мащенко, О. М. Кліменко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 60 с. (Укр. мов.)

Подано план-структуру тренінгу з розподілом етапів і часу, визначенням тематики, переліком вправ, завдань, технологій та дидактичним забезпеченням. Наведено кваліфікаційні вимоги до студентів, систему поточного і підсумкового контролю знань.

Рекомендовано для студентів спеціальності 8.03050101 "Економічна теорія" денної форми навчання.

Вступ

Тренінг "Економічна безпека регіону" спрямований на поглиблене вивчення сутності економічної безпеки регіону, її оцінки з урахуванням інвайронментального підходу та формування напрямів підвищення.

Мета тренінгу – формування у студентів цілісного світогляду і навичок системного мислення щодо економічного функціонування суспільства та вміння оцінювати та забезпечувати економічну безпеку регіону.

Впровадження навчального тренінгу у практику вищої школи створює творчий соціокультурний ресурс розвитку суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Завдання тренінгу:

1. Систематизація та закріплення знань та формування вмінь щодо забезпечення економічної безпеки регіону.

2. Поглиблення вмінь щодо визначення реальних та потенційних внутрішніх або зовнішніх загроз для регіону.

3. Формування вмінь щодо вибору та організації заходів з забезпечення економічної безпеки регіону.

4. Формування групової взаємодії до швидкого реагування на загрозу в кризових ситуаціях.

У межах існуючих навчальних програм тренінг "Економічна безпека регіону" є комплексним тренінгом за фахом для студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем "Магістр", за спеціальністю 8.03050101 "Економічна теорія", магістерської програми "Економічна теорія". Кваліфікаційна характеристика (компетентності) магістра з галузі знань "Економіка та підприємництво", спеціальності 8.03050101 "Економічна теорія", магістерської програми "Економічна теорія" подано у додатку А.

Тренінг спрямований на формування таких кваліфікаційних характеристик:

знання сутності, форм прояву та механізмів дії економічних законів на макро-, мезо- та макрорівні;

уміння використовувати загальні та конкретні методи наукового пізнання для виявлення причин, факторів, наслідків виникнення та розробляти програми розв'язання економічних проблем і протиріч розвитку;

формулювання аргументів щодо власної позиції із питань економічного розвитку, використовувати різні методи вирішення конфліктних ситуацій в процесі проведення дискусій з наукових і практичних питань;

самостійне проведення наукових досліджень у сфері формування системи соціально-економічних відносин, визначення закономірностей розвитку суспільних явищ і процесів.

Фахівець з економічної теорії може працювати в науково-дослідних інститутах, у державних, громадських або приватних підприємствах і установах на посадах, пов'язаних з аналізом соціально-економічних процесів; викладачем загальнотеоретичних економічних дисциплін у вищих навчальних закладах України. За класифікатором професій, який враховує коло та складність певних професійних завдань та обов'язків, магістр з економічної теорії має таку класифікацію професій:

2310 Викладачі університетів та вищих навчальних закладів.

2419.1 Наукові співробітники (маркетинг, ефективність господарської діяльності, раціоналізація виробництва, інтелектуальна власність).

2441 Професіонали в галузі економіки.

Професійні компетентності, що формуються у ході тренінгу:

- здатність до визначення загроз для економічної безпеки регіону;
- здатність до оцінки економічної безпеки регіону;
- здатність до попередження, мінімізації впливу загроз економічній безпеці регіону.

Особистісна компетентність, що формується у ході тренінгу:

- здатність до групової взаємодії в кризових ситуаціях для швидкого реагування на загрозу.

Професійні компетентності дозволять:

- визначати, попереджати або мінімізувати рівень впливу загроз для економічної безпеки регіону;
- формувати механізм економічної безпеки регіону;
- аналізувати інфраструктуру економічної безпеки регіону;
- оцінювати рівень економічної безпеки регіону.

Особистісні компетентності дозволять:

- взаємодіяти з групою в кризових ситуаціях для швидкого реагування на загрозу.

1. Опис кваліфікаційного рівня "магістр"

Тренінг має чітку орієнтацію на кінцевий результат. Ступінь опанування переліченими компетентностями визначається за допомогою Національної рамки кваліфікації. Опис кваліфікаційного рівня студентів щодо комплексного фахового тренінгу "Економічна безпека регіону" наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Опис кваліфікаційного рівня "магістр"

Рі-вень	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність
7	Спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання на рівні новітніх досягнень щодо економічної безпеки регіону	Розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог	Зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються, щодо внутрішніх і зовнішніх ризиків	Прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування щодо підвищення економічної безпеки; здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним

У процесі навчального тренінгу результатом є сформовані компетентності, на які він був спрямований. Згідно з Національною рамкою кваліфікації [14], Національного освітнього глосарію [8] та Національного освітнього глосарію в структурно-логічних схемах очікувані результати проявляються у відповідних дескрипторах (табл. 2).

Очікувані результати тренінгу "Економічна безпека регіону"

№	Компетентність, що формується	Знання (1)	Уміння (2)	Мінімальний досвід (3)	Цінності, ставлення, поведінкові компоненти (4)	Комунікація (5)	Автономність та відповідальність (6)
1	2	3	4	5	6	7	8
А	Здатність до визначення загроз для економічної безпеки регіону	1. Володіння нормативно-правовим забезпеченням економічної безпеки регіону. 2. Поняття загрози, економічної безпеки. 3. Класифікація загроз економічної безпеки	1. Визначати вид загроз економічної безпеки. 2. Визначати причини та можливі наслідки дії загроз економічної безпеки	1. Розуміння понять "безпека", "економічна безпека", "загроза". 2. Знання видів загроз взагалі	1. Толерантність. 2. Увага. 3. Впевненість. 4. Витримка	1. Виконання доручень щодо забезпечення економічної безпеки регіону	1. Самостійне прийняття рішень щодо визначення виду та групи загрози
Б	Здатність до оцінки економічної безпеки регіону	1. Знання методів оцінювання економічної безпеки	1. Обирати метод щодо організації оцінювання суб'єкта захисту. 2. Збір інформації щодо елементів економічної безпеки	1. Розуміння поняття "суб'єкт захисту". 2. Теоретичний та прикладний аспект методів оцінювання	1. Увага. 2. Терплячість. 3. Витримка. 4. Рівновага	1. Зрозуміле і однозначне донесення власних управлінських рішень щодо вибору підходу організації оцінки економічної безпеки регіону	1. Самостійне прийняття рішень щодо підходу до організації оцінки. 2. Самостійність оволодіння сучасними методами оцінювання

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
В	Здатність до попередження, мінімізації впливу загроз економічній безпеці регіону	1. Знання мети, завдань, функцій суб'єкта захисту	1. Обирати підхід щодо організації заходів з попередження загроз економічної безпеки регіону	1. Розуміння сутності заходів щодо попередження загроз	1. Увага. 2. Терплячість. 3. Витримка. 4. Рівновага. 5. Всеосяжність	1. Зрозуміле і чітке донесення власних управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки регіону	1. Самостійне прийняття рішень щодо заходів з попередження мінімізації впливу загрози
Д	Здатність до групової взаємодії в кризових ситуаціях для швидкого реагування на загрозу	1. Способи групової взаємодії в кризових ситуаціях	1. Об'єднання в групи. 2. Співіснування в групі. 3. Групова взаємодія	1. Усвідомлення основних видів загроз економічній безпеці регіону та необхідність реагування на загрози	1. Увага. 2. Тактовність. 3. Терплячість. 4. Витримка. 5. Толерантність	1. Здатність до групової взаємодії	1. Здатність донести свою думку до групи та вплинути на прийняття рішення групою

2. Програма тренінгу

2.1. План-структура тренінгу з розподілом етапів, часу, визначенням тематики, переліком вправ, завдань, технологій, дидактичним забезпеченням

У процесі проведення тренінгу головним є:

- формування етапів тренінгу, часу;
- визначення тематики, вправ, завдань, технологій;
- розробка дидактичного забезпечення.

Перераховане є основою плану-структури тренінгу.

Елементами плану-структури тренінгу є:

- вступна частина (вступ, знайомство, визначення очікувань учасників, узгодження правил роботи групи);
- основна частина (визначення проблеми, з якої проводиться тренінг; пошук шляхів її розв'язання; розвиток необхідних практичних навичок);
- завершальна (рефлексія, зворотній зв'язок, домашнє завдання) [15, 16].

План-структура тренінгу "Економічна безпека регіону" наведена в табл. 3.

Змістовно-організаційна структура тренінгу "Економічна безпека регіону"

Етап	Час	Змістовний блок, завдання	Зміст	Технології, вправи, форми	Ресурси (матеріали, обладнання, аудиторія)	Очікувані результати	
						тренера	учасників тренінгу
1	2	3	4	5	6	7	8
Перший день							
Вступний	15 хв.	Вступ	Актуалізація теми, подання мети, завдань, змісту тренінгу і компетентностей, що формуються в учасника протягом тренінгу	Вступна мова завідуючого кафедри. Слово викладача-тренера	Приміщення	Посилення мотивації до активної участі в тренінгу	Компетентність А4.2
	10 хв.	Знайомство	Встановлення комунікаційного зв'язку між учасниками	Вправа "Про мене сказали б..."	–	Отримання додаткової інформації про учасників	Встановлення взаємовідносин у команді
	10 хв.	Правила	Узгодження та прийняття єдиних правил роботи групи	Вправа "Нема правил"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	–	Компетентність Д4.5
	5 хв.	Очікування	Виявлення цілей учасників тренінгу	Вправа "Чотири сфери"	–	Надання можливості учасникам висловити свої очікування	Отримання інформації про цілі учасників
	5 хв.	Інформація про регламент роботи	Узгодження регламенту роботи тренінгу	Слово викладача-тренера	–	Планування часу тренером	Планування часу студентами та тренером
Перерва 5 хв.							

1	2	3	4	5	6	7	8	
Перший день								
10 Основний	30 хв.	Оцінка рівня поінформованості учасників	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Молекули"	–	Сформовані групи		
			Визначення рівня інформованості учасників щодо класифікації загроз	Групова робота "Загроза"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Визначення рівня поінформованості учасників тренінгу	Компетентність А3.1 Компетентність А3.2	
	20 хв.	Актуалізація проблеми	Постановка проблеми	Відеоролик "Загрози"	Мультимедійне обладнання, ноутбук	Акцентування проблеми	Компетентність А1.2	
	10 хв.	Перерва						
	20 хв.	Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації	Механізм регулювання економічної безпеки регіону	Міні-лекція, презентація	Мультимедійне обладнання, ноутбук	Сформовані компетентності	Компетентність А1.1	
	20 хв.	Розвиток практичних навичок	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Геометричні фігури"	Картонні геометричні фігури	Організація групової взаємодії	Компетентність Д2.1 Компетентність Д2.2 Компетентність Д2.3	
	15 хв.	Перерва						
	25 хв.		Визначення видів загроз економічної безпеки регіону	Вправа "Картотека" (завдання № 1)	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Сформовані компетентності	Компетентність А2.1 Компетентність А2.2 Компетентність А6.1	

1	2	3	4	5	6	7	8
Основний	40 хв.		Оцінювання економічної безпеки регіону	Вправа "Оцінка безпеки" (завдання № 2)	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Сформовані компетентності	Компетентність Б2.1 Компетентність Б2.2 Компетентність В2.1 Компетентність В5.1 Компетентність Д3.1
	20 хв.		Висвітлення результатів роботи	Презентація, обговорення	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Презентація результатів	Презентація результатів
	10 хв.	Перерва					
Перший день							
Завершальний	10 хв.	Завершення роботи, отримання зворотного зв'язку	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Знайди собі пару"	–		Компетентність Д2.1
	10 хв.		Підведення результатів тренінгу	Слово викладача-тренера	–		Формування гарного настрою
	15 хв.		Підведення підсумків роботи	Вправа "Мені було..., тому що..."	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Зворотній зв'язок	Характер отриманих емоцій від тренінгу

1	2	3	4	5	6	7	8
Другий день							
12 Вступний	10 хв.	Вступ	Актуалізація теми, подання мети, завдань, змісту тренінгу і компетентностей, що формуються в учасника протягом другого дня тренінгу	Слово викладача-тренера	Приміщення	Мотивація учасників тренінгу	
	20 хв.	Продовження знайомства	Встановлення комунікаційного зв'язку між учасниками	Вправа "Інтерв'ю"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Отримання додаткової інформації про учасників	
	10 хв.	Очікування другого дня	Виявлення цілей учасників тренінгу від продовження	Вправа "Потяг "	Стікери, ручки	Зібрати інформацію щодо очікувань 2 дня	Надання можливості учасникам висловити свої очікування 2 дня
	5 хв.	Перерва					
Другий день							
Основний	30 хв.	Оцінка рівня поінформованості учасників	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Місяці року"	–	Сформовані групи	Компетентність Д5.1 Компетентність Д4.2 Компетентність Д4.3 Компетентність Д4.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Основний			Визначення рівня інформованості учасників щодо екологічної проблеми та проблеми ухилення від сплати податків	Групова робота "Аналіз проблем"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Визначення рівня поінформованості учасників тренінгу	Компетентність Д5.1 Компетентність В1.1 Компетентність В2.1 Компетентність В3.1 Компетентність В4.1 Компетентність В4.2 Компетентність Б3.1 Компетентність Б3.2
	30 хв.	Актуалізація проблеми	Акцентування проблеми	Кейс-метод	Інформаційні матеріали відносно загроз економічній безпеці регіону	Сформована компетентність Д1.1	Компетентність Д1.1 Компетентність Б1.1 Компетентність Б7.1
	10 хв.	Перерва					
Другий день							
Основний	20 хв.	Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації	Стан зовнішнього середовища за регіонами	Міні-лекція, презентація	Мультимедійне обладнання, ноутбук	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1 Компетентність В1.1
	10 хв.	Розвиток практичних навичок	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Знайди пару"	Картонні геометричні фігури	Сформовані компетентності	Компетентність Д5.1 Компетентність В4.3 Компетентність А4.1 Компетентність А4.3 Компетентність А4.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Основний	10 хв.	Перерва					
	80 хв.		Визначення рівня екологічної безпеки регіону та проблеми ухилення від сплати податків та розробка заходів щодо попередження або мінімізації впливу загроз	Групова робота	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки, бланки з завданням	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1 Компетентність Б5.1 Компетентність В2.1 Компетентність Д6.1 Компетентність В6.1
	30 хв.		Висвітлення результатів роботи	Презентація, обговорення	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Сформована компетентність В3.1	Презентація результатів
	15 хв.	Перерва					
Перший день							
Завершальний	10 хв.	Завершення роботи, отримання зворотного зв'язку	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Цукерки"	–		Компетентність Д2.1
	10 хв.		Підведення результатів тренінгу	Слово викладача-тренера	–		Формування гарного настрою
	15 хв.		Підведення підсумків роботи	Вправа "Сьогодні я отримав ..."	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Зворотній зв'язок	Характер отриманих емоцій від тренінгу

1	2	3	4	5	6	7	8
Третій день							
15 Вступний	10 хв.	Вступ	Актуалізація теми, подання мети, завдань, змісту тренінгу і компетентностей, що формуються в учасника протягом третього дня тренінгу	Слово викладача-тренера	Приміщення	Мотивація учасників тренінгу	
	20 хв.	Продовження знайомства	Встановлення комунікаційного зв'язку між учасниками	Вправа "Моменти в житті"	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки	Отримання додаткової інформації про учасників	
	10 хв.	Очікування другого дня	Виявлення цілей учасників тренінгу від продовження	Вправа "Незакінчені речення"	Аркуші паперу з чотирма незакінченими реченнями, ручки	Зібрати інформацію щодо очікувань 2 дня	Надання можливості учасникам висловити свої очікування 2 дня
	5 хв.	Перерва					
Третій день							
Основний	30 хв.	Оцінка рівня поінформованості учасників	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Пори року"	–	Сформовані групи	Компетентність Д5.1 Компетентність Д4.2 Компетентність Д4.3 Компетентність Д4.4

1	2	3	4	5	6	7	8
16 Основний			Визначення рівня інформованості учасників щодо заходів попередження або мінімізації впливу загроз	Групова робота "Оцінка"	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Визначення рівня поінформованості учасників тренінгу	Компетентність Д5.1 Компетентність В1.1 Компетентність В2.1 Компетентність В3.1 Компетентність В4.1 Компетентність В4.2 Компетентність Б3.1 Компетентність Б3.2
	30 хв.	Актуалізація проблеми	Акцентування проблеми	Кейс-метод	Інформаційні матеріали про загрози економічній безпеці регіону	Сформована компетентність Д1.1	Компетентність Д1.1 Компетентність Б1.1 Компетентність Б7.1
	10 хв.	Перерва					

1	2	3	4	5	6	7	8
Третій день							
ОСНОВНИЙ	20 хв.	Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації	Соціально-економічні макрорегіони України	Міні-лекція, презентація	Мультимедійне обладнання, ноутбук	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1 Компетентність В1.1
	10 хв.	Розвиток практичних навичок	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Привітання"	Картонні геометричні фігури	Сформовані компетентності	Компетентність Д5.1 Компетентність В4.3 Компетентність А4.1 Компетентність А4.3 Компетентність А4.4
	10 хв.	Перерва					
	80 хв.		Визначення рівня економічної безпеки регіону та розробка заходів щодо попередження або мінімізації впливу загроз	Групова робота "Рейтинг регіону" (завдання № 3)	Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки, бланки з завданням	Сформовані компетентності	Компетентність Б1.1 Компетентність Б5.1 Компетентність В2.1 Компетентність Д6.1 Компетентність В6.1
	20 хв.		Висвітлення результатів роботи	Презентація, обговорення	Фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери	Сформована компетентність В3.1	Презентація результатів
	15 хв.	Перерва					

1	2	3	4	5	6	7	8
Третій день							
Завершальний	10 хв.	Завершення роботи, отримання зворотного зв'язку	Об'єднання в групи	Вправа-рухавка "Австралійський дощ"	–	Сформовані групи	компетентність Д2.1
	10 хв.		Підведення результатів тренінгу	Слово викладача-тренера	–	–	Формування гарного настрою для продовження роботи
	10 хв.		Підведення підсумків роботи	Вправа "Скульптура сьогоднішнього дня"	–	Характер отриманих емоцій від тренінгу	–
	5 хв.		Заповнення анкет зворотного зв'язку (додаток Б)	Анкетування	Бланк анкети, ручки	Інформація щодо якості тренінгу	–
	10 хв.		Організація самостійної роботи (пояснення змісту, структури звіту, вимог до оформлення, термінів здачі)	Слово викладача-тренера	Ноутбук, мультимедійний проектор	Проведення пояснювальної роботи	Отримання пояснень

2.2. Опис вправ, завдань, роздавального матеріалу

Вступний етап (1 день)

Вправа на знайомство "Про мене сказали б..."

Мета. Знайомство учасників тренінгу один з одним, створення доброзичливої атмосфери.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасники сидять у колі, кожен по черзі говорить фразу, яка розпочинається зі слів: "Мій (хтось) сказав би про мене, що ..."

Вправа на встановлення правил "Нема правил".

Мета. Прийняти правила роботи групи під час тренінгу, створити атмосферу довіри, доброзичливості.

Час – 10 хв.

Матеріали – фліп-чарт (1 шт.), папір для фліп-чарту (1 шт.), олівці (ручки, маркери тощо).

Процедура. Тренер наголошує, що потрібно домовитись про правила спілкування в колі, бо таке спілкування відрізняється від звичайного. Відбувається об'єднання будь-яким способом у пари, кожна пара придумує правило. Всі правила записуються на фліп-чарті, після короткого обговорення і "об'єднання" правил залишаються 3 – 5 основних, наприклад:

Бути активним.

Бути толерантним.

Слухати один одного.

Сміятися можна, але не з людини (але по-доброму).

Кожна думка має право на існування і висловлення, адже кожна думка – це внесок у загальну справу.

Вправа на визначення очікувань "Чотири сфери".

Мета. Надання можливості учасникам висловити свої очікування.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер повідомляє, що люди зазвичай вкладають енергію в різні сфери свого життя, з яких можна умовно виділити такі:

власне тіло, життєва діяльність, контакти з іншими людьми, фантазії. Він пропонує подумати й написати, як учасники використали б свою енергію й час, якщо можливості були б необмеженими; які бажання й очікування мають учасники на найближчий день, тиждень, місяць, півроку, п'ять років, розподіливши записи за такими чотирма сферами: а) що робитиме учасник для фізичного аспекту особи – зовнішньої краси, фізичного здоров'я (тіло); б) для професійної кар'єри, позапрофесійних інтересів (діяльність); в) для родини, друзів (контакти); г) для творчості, майбутнього, наприклад, для міста, країни, людства (фантазії).

Потім група коротко обговорює записані очікування/бажання, намагаючись уявити, чи енергія розподіляється рівномірно між цими чотирма сферами, чи рівноваги немає, а превалюють очікування в певних сферах [10].

Основний етап (1 день)

Вправа-руханка на об'єднання в групі "Молекули".

Мета. Об'єднання в групі. Формування уміння роботи в команді, переключення уваги учасників, зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Це чудова руханка для об'єднання в групі з двох, трьох, чотирьох або п'яти осіб. Тренер пропонує учасникам уявити себе атомами, які хаотично рухаються в просторі. Потім командує: "Об'єднайтеся в молекули по двоє!" Учасники якомога швидше стають у пари. Відтак знову вільний рух і команда: "Молекули по троє!". Тренер зупиняє гру, коли побажає, і пропонує учасникам виконувати наступне завдання у цих парах, трійках або четвірках.

Групова робота "Загроза".

Мета. Визначення рівня інформованості учасників-тренінгу щодо поняття загроза, видів загроз.

Час – 25 хв.

Матеріали – фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери.

Процедура. Тренер пропонує сформованим міні-групам підготувати та презентувати матеріал щодо поняття загроз, їх класифікацій.

Міні-лекція "Механізм регулювання економічної безпеки регіону".

Мета. Актуалізація знань щодо нормативно-правового забезпечення економічної безпеки регіону, визначення проблемних місць в ньому.

Час – 20 хв.

Матеріали – ноутбук (1 шт.),
мультимедійний проектор (1 шт.).

Процедура. Тренер здійснює презентацію інформації у електронному вигляді за допомогою ТЗН. Текст лекції подано у додатку В.

Вправа "Картотека".

Мета. Визначення виду загроз економічної безпеки регіону за різними критеріями класифікації.

Час – 25 хв.

Матеріали. Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Учасники тренінгу повинні розкласти карточки, на яких вказано вид безпеки згідно з критерієм класифікації, наприклад, за вірогідністю виникнення; за можливістю управління; залежно від сфери виникнення; за тривалістю періоду дії; щодо до аналізованої системи.

Вправа "Оцінка безпеки".

Мета. Оцінювання економічної безпеки регіону.

Час – 40 хв.

Матеріали. Аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Студенти отримують бланк № 1.

Завдання: необхідно зробити оцінку соціально-економічного розвитку заданого регіону (табл. 4). Зробити висновки та розробити пропозиції щодо напрямів удосконалення економічної безпеки в регіоні.

Етап 1. Розрахунок відносних та абсолютних показників економічного зростання.

Етап 2. Порівняння отриманих показників з граничними показниками.

Етап 3. Розробка пропозицій щодо напрямів удосконалення економічної безпеки регіону.

Етап 4. Презентація результатів міні-групами.

**Основні соціально-економічні показники Запорізької області
за 2010 – 2011 рр.**

Показники	Одиниця виміру	2010 рік	2011 рік
Обсяг промислової продукції	Млн грн	8 000	11 000
Інвестиції в основний капітал	Млн грн	12 000	13 565
Грошові доходи населення	Млн грн	5 540	6 500
Рівень зареєстрованого безробіття	%	4	4
ВВП на душу населення	Грн	20 000	23 000
Рівень інфляції	%	10 %	12 %
Середньомісячна зарплата	Грн	2 800	3 000

Завершальний етап (1 день)

Вправа "Знайди собі пару".

Мета. Об'єднання в групи, фізичне і психологічне розвантаження, розвиток креативності, уміння використовувати невербальні засоби спілкування.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасникам роздають папірці, на яких написано назви тварин. Не розмовляючи, кожен повинен знайти свою пару. Відтак пари по черзі демонструють тварин, решта відгадує.

Вправа "Мені було..., тому що...".

Мета. Підведення підсумків.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер разом із групою (безоціночно) обговорюють усі види діяльності, використані під час тренінгу. Можливий варіант обговорення: тренер пропонує учасникам висловити власні судження з приводу тренінгу, доповнюючи незакінчене речення:

"Мені було..., тому що...".

Наприклад: "Мені було радісно, тому що я зміг познайомитися з цікавими людьми" [10].

Вступний етап (2 день)

Вправа на знайомство "Інтерв'ю".

Мета. Сприяти знайомству учасників.

Час – 20 хв.

Матеріали – аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Учасники тренінгу задають один одному питання.

Вправа на визначення очікувань "Потяг".

Мета. Надання можливість учасникам визначити свої очікування від наступного дня тренінгу.

Час – 10 хв.

Матеріали – стікери відповідно до числа учасників, ручки.

Процедура. Кожен учасник тренінгу прикріплює стікер зі своїми очікуваннями на "потяг".

Основний етап (2 день)

Вправа-рухавка "Місяці року".

Мета. Об'єднання в групи. Формування уміння роботи в команді, переключення уваги учасників, зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасники тренінгу об'єднуються в групи.

Групова робота "Аналіз проблем".

Мета. Визначення рівня інформованості учасників-тренінгу щодо екологічної проблеми та проблеми ухилення від сплати податків регіону.

Час – 25 хв.

Матеріали – фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери.

Процедура. Тренер пропонує сформованим міні-групам підготувати та презентувати матеріал щодо стану екологічної загрози безпеки та ухилення від сплати податків регіону.

Міні-лекція "Стан зовнішнього середовища по регіонам".

Мета. Актуалізація знань щодо екології регіонів України.

Час – 20 хв.

Матеріали – ноутбук (1 шт.), мультимедійний проектор (1 шт.).

Процедура. Тренер здійснює презентацію інформації у електронному вигляді за допомогою ТЗН. Текст лекції подано у додатку Д.

Вправа "Знайди пару".

Мета. Об'єднання в групи. Формування уміння роботи в команді, переключення уваги учасників, зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасникам роздають папірці, на яких написано назви знаків зодіаку. Не розмовляючи, кожен повинен знайти свою пару. Відтак пари по черзі демонструють знак зодіаку, решта відгадує.

Групова робота.

Мета. Визначення рівня загроз щодо екологічної проблеми та проблеми ухилення від сплати податків регіону.

Час – 80 хв.

Матеріали – аркуші паперу, відповідно до числа учасників, ручки.

Процедура.

Етап 1. Учасники-тренінгу отримують кейс (додаток Е).

Етап 2. Аналіз проблеми ухилення від сплати податків та екологічної проблеми по регіонах України.

Етап 3. Розробка пропозицій щодо рішення проблеми безпеки регіону.

Етап 4. Презентація результатів міні-групами.

Завершальний етап (2 день)

Вправа-рухавка "Цукерки".

Мета. Активізація групи.

Час – 10 хв.

Матеріали – цукерки.

Процедура. Об'єднання в групи. Формування уміння роботи в команді, переключення уваги учасників, зменшення напруги в групі.

Вправа "Сьогодні я отримав...".

Мета. Підведення підсумків.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер разом із групою (безоціночно) обговорюють усі види діяльності, використані під час тренінгу. Можливий варіант обговорення: тренер пропонує учасникам висловити власні судження з приводу тренінгу, доповнюючи незакінчене речення:

"Сьогодні я отримав...".

Вступний етап (3 день)

Вправа на знайомство "Моменти в житті".

Мета. Сприяти знайомству учасників.

Час – 20 хв.

Матеріали – аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки.

Процедура. Учасники отримують письмове приладдя і розташовуються на стільцях по колу. Тренер пропонує кожному сформулювати тему щодо особистого життя (про незвичайний факт біографії, кумедну, дивовижну історію тощо), яку учасник може розповісти іншим членам групи. Тренер збирає аркуші, зачитує зміст і представляє автора [7].

Вправа на визначення очікувань "Незакінчені речення".

Мета. Надання можливість учасникам визначити свої очікування від наступного дня тренінгу.

Час – 10 хв.

Матеріали – аркуші паперу, відповідно до числа учасників, з чотирма незакінченими реченнями, ручки.

Процедура. Тренер роздає кожному учаснику аркуш паперу, на якому написані такі незакінчені речення: а) від тренера я очікую...; б) від інших учасників я очікую...; в) від себе я очікую...; г) мета, яку я маю намір досягти – Тренер пропонує кожному відповісти на запитання одразу, або після короткого обговорення в парах, малих групах, всією групою, потім збирає заповнені аркуші. Коли тренінг завершиться, ці аркуші будуть роздані учасникам знову, щоб вони могли вирішити, якою мірою тренінг задовольнив їхні очікування. Це допоможе учасникам у виробленні підсумкової оцінки тренінгу [20].

Основний етап (3 день)

Вправа-рухавка "Пори року".

Мета. Об'єднання в групи. Формування уміння роботи в команді, переключення уваги учасників, зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Об'єднання в групи за допомогою методу перший, другий (весна, літо, осінь, зима).

Групова робота.

Мета. Визначення рівня інформованості учасників-тренінгу щодо заходів попередження, або мінімізації впливу загроз економічної безпеки регіону.

Час – 25 хв.

Матеріали – фліп-чарт, папір для фліп-чарту, маркери.

Процедура. Тренер пропонує сформованим міні-групам підготувати та презентувати матеріал щодо заходів попередження або мінімізації впливу загроз економічної безпеки регіону.

Міні-лекція "Соціально-економічні макрорегіони України".

Мета. Актуалізація знань щодо регіоналізації України, визначення проблемних місць в ньому.

Час – 20 хв.

Матеріали – ноутбук (1 шт.), мультимедійний проектор (1 шт.).

Процедура. Тренер здійснює презентацію інформації у електронному вигляді за допомогою ТЗН. Текст лекції подано у додатку В.

Вправа "Привітання".

Мета. Об'єднання в групи. Формування уміння роботи в команді, переключення уваги учасників, зменшення напруги в групі.

Час – 5 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасники енергійно рухаються, аж поки тренер не віддасть команду: "Рука до руки!". Учасники якомога швидше утворюють пари, торкаючись руками. Відтак – знову рух і команда тренера "Спина до спини!" і т. д. Через 2 – 3 хвилини тренер зупиняє гру і пропонує виконувати наступне завдання у парах, що утворилися на даний момент.

Групова робота "Рейтинг регіону".

Мета. Визначення рівня економічної безпеки регіону (табл. 5) та розробка заходів щодо попередження або мінімізації впливу загроз.

Час – 80 хв.

Матеріали – аркуші паперу відповідно до числа учасників з чотирма незакінченими реченнями, ручки.

Процедура. Студенти отримують бланк № 2.

Бланк № 2

Таблиця 5

**Рейтинг конкурентоспроможності макрорегіонів України
за звітний період**

	Центральний	Донецький	Західний	Придніпровський	Причорноморський	Харківський
Агреговані показники економіки						
Людський фактор: освіта, охорона здоров'я та трудові відносини						
Технології: інновації						
Суспільні інститути						
Екологічні показники						
Структурна складова економіки: аграрна промислова						

Етап 1. Необхідно оцінити рейтинг конкурентоспроможності регіонів України.

Етап 2. Надати план заходів щодо попередження або мінімізації впливу загроз економічної безпеки.

Етап 3. Презентація результатів міні-групами.

Завершальний етап (3 день)

Вправа-рухавка "Австралійський дощ".

Мета. Активізація групи.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Учасники стають у коло. Слова тренера: "Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!

- В Австралії піднявся вітер (ведучий тре долоні).
- Починає крапати дощ (клацання пальцями).
- Дощ посилюється (почергово плескання долонями по грудях).
- Починається справжня злива (плескання по стегнах).
- А ось град, справжня буря (тупіт ногами).
- Але що це? Буря стихає (плескання по стегнах).
- Дощ стихає (плескання долонями по грудях).
- Рідкі краплі падають на землю (клацання пальцями).
- Тихий шелест вітру (потирання долонь).
- Сонце! (руки догори)" [17].

Вправа "Скульптура сьогоднішнього дня".

Мета. Підведення підсумків.

Час – 10 хв.

Матеріали – не потрібні.

Процедура. Тренер пропонує учасникам об'єднатися в малі групи і створити скульптуру сьогоднішнього дня. Підведення підсумків роботи в тренінгу проводилося в формі бесіди та анкетування учасників [17].

3. Організаційно-методичне забезпечення якості тренінгової діяльності

3.1. Підготовчий етап тренінгової діяльності

Підготовка до проведення тренінгів передбачає вивчення та врахування багатьох важливих моментів: вікових особливостей студентів, їхніх здібностей та можливостей, наявності або відсутності власної мотивації до навчальної діяльності, досвіду, стажу.

Тренінгова діяльність здійснюється через застосування певних навчальних методів і прийомів. Саме цей компонент забезпечує засвоєння навчального змісту студентами, формування в них професійних умінь і навичок, формує систему ставлення до демократичної освіти, установлює взаємозв'язки та активізує досвід. Для забезпечення успішності тренінгової діяльності тренеру важливо враховувати особливості навчальних стилів, робити інформацію варіативною, практично значущою. Ці фактори впливають на створення атмосфери порозуміння та співпраці, хорошого настрою, дають змогу відчувати радість від спілкування та пізнання [9, с. 115].

Основні вимоги підготовчого етапу тренінгу:

- провести попередню зустріч учасників тренінгу (визначити організаційні моменти);
- підготувати аудиторію для проведення тренінгу;
- визначити регламент тренінгу;
- підготувати методичне забезпечення для проведення тренінгу.

3.2. Самостійна робота студентів

Високий рівень навчальних досягнень студентів, результати їхньої наукової роботи зумовлені рядом факторів. Серед об'єктивно-суб'єктивних факторів велике значення мають самостійна робота студентів і рівень спілкування викладачів із студентами. Самостійна робота розглядається як діяльність студентів, що протікає без безпосереднього керівництва викладача, хоча спрямовується і організується ним; специфічний педагогічний засіб організації і керування самостійною

діяльністю студентів у навчальному процесі, яка повинна включати метод навчального чи наукового пізнання; конкретний вияв розуму; специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності чи сполучення декількох видів. Таким чином, у сучасній вітчизняній дидактиці самостійна робота студентів розглядається, з одного боку, як вид навчальної праці, який здійснюється без безпосереднього втручання викладача, але під його керівництвом, а з іншого – як засіб залучення студентів до самостійного оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності й розвитку інтелектуальних потенційних можливостей кожної особистості. Цього можна досягти лише тоді, коли вона організовується і реалізується у навчально-виховному процесі як цілісна система, яка пронизує всі етапи навчання студентів у вищому навчальному закладі [1; 2].

У педагогічній літературі існує ряд класифікацій типів і видів самостійної роботи студентів. Рогінський В. М. виділяє чотири типи самостійної роботи за дидактичною метою.

Перший тип спрямований на формування у студентів умінь виявити у зовнішньому плані те, що від них вимагається, на основі заданого їм алгоритму діяльності та посилань на цю діяльність, які містять умови завдання.

Другий тип передбачає формування знань-копій і знань, що дозволяють розв'язувати типові завдання.

Третій тип спрямований на формування у студентів знань, що є основою для розв'язання нетипових задач.

Четвертий тип передбачає створення передумов для творчої діяльності студентів. Їх пізнавальна діяльність при виконанні цих робіт полягає у глибокому проникненні в суть об'єкта, що вивчається, встановленні нових зв'язків і стосунків, необхідних для обґрунтування нових проблем, ідей, генерування нової інформації. Цей тип самостійних робіт реалізується, як правило, при виконанні завдань науково-дослідного характеру, включаючи курсові, кваліфікаційні і дипломні роботи [5].

Розроблення процесу самостійної роботи студента є основною умовою належного її виконання. Завдання для самостійної роботи в межах тренінгу "Економічна безпека регіону" подано в табл. 6.

Самостійна робота у межах тренінгу "Економічна безпека регіону"

Вид самостійної роботи	Завдання для самостійної роботи (зміст, форма)	Елементи компетентностей, що формуються (дескриптори)	Час, що відводиться на виконання	Форми та критерії оцінювання
Позааудиторна СРС	Студенти, відновлюють в пам'яті раніше вивчений матеріал, що необхідний до сприйняття та розуміння нової інформації	Компетентність А1.1 Компетентність А1.2 Компетентність А1.3 Компетентність Б1.1 Компетентність В1.1	За один день до початку тренінгу	Перевірка готовності до роботи під час виконання вправ
Аудиторна СРС	Вправа "Картотека" (завдання № 1). Студенти визначають види загроз економічної безпеки регіону	Компетентність А2.1 Компетентність А2.2 Компетентність А6.1	25 хв.	Презентація малих груп. Правильність оформлення
Аудиторна СРС	Вправа "Оцінка безпеки" (завдання № 2). Студенти визначають рівень економічної безпеки регіону та пропонують заходи щодо попередження або мінімізації впливу загроз	Компетентність Б2.1 Компетентність Б2.2 Компетентність В2.1 Компетентність В5.1	40 хв.	Презентація малих груп. Правильність розрахунку індикаторів економічної безпеки регіону
Аудиторна СРС	Мозковий штурм (завдання № 3). Студенти визначають рейтинг безпеки регіону та пропонують заходи щодо попередження або мінімізації впливу загроз	Компетентність Б1.1 Компетентність Б5.1 Компетентність В2.1	90 хв.	Презентація малих груп. Правильність визначення рейтингу регіонів щодо конкурентоспроможності
Позааудиторна СРС	Студенти, спрямовані на прояв особистісної ініціативи, пошук оптимальних та оригінальних рішень при розробці власного проекту	Компетентність А2.1 Компетентність А2.2 Компетентність Б2.1 Компетентність Б2.2 Компетентність В21	3 дні	Звіт, захист. Правильність виконання завдань

Звіт є основним документом, що характеризує роботу студента під час тренінгу. Звіт з фахового тренінгу містить дві частини: перша – звіт з 1 сесії тренінгу "Економічна безпека регіону – це запорука добробуту держави", а друга – це звіт з другої сесії. Питома вага 1 сесії – це 70 %, оскільки його обсяг 12 годин – 2/3 фахового тренінгу. Він повинен містити виконання всіх завдань, що передбачені програмою тренінгу. Титульний лист звіту має бути підписаний студентом і тренером.

Вимоги до звіту з тренінгу "Економічна безпека регіону"

Вступ (актуальність проблеми, цілі, завдання дослідження) 1 – 2 ст.

Основна частина

1.1. Завдання № 1 (вагомість 0,3).

Розкрити сутність та види загроз економічної безпеки регіону за різними критеріями класифікації, умови їх прояву. Визначити форми прояву економічних законів на мезорівні.

1.2. Завдання № 2 (вагомість 0,35).

Розрахувати відносні та абсолютні показники економічного зростання. Порівняти отримані показники з граничними показниками. Розробити пропозиції щодо напрямів удосконалення економічної безпеки регіону. Використати загальні та конкретні методи наукового пізнання для виявлення причин, факторів, наслідків виникнення економічних проблем та протиріч розвитку.

1.3. Завдання № 3 (вагомість 0,35).

Необхідно оцінити рейтинг конкурентоспроможності регіонів України (знайти інформацію щодо заданих показників, наприклад, на статистичному сайті).

Надати план заходів щодо попередження або мінімізації впливу загроз економічної безпеки.

Висновок 1 – 2 ст.

Список використаних джерел (не менше 15 джерел).

Вимоги до оформлення роботи: при виконанні завдання необхідно дотримуватись нормативно встановлених правил оформлення тексту, таблиць, формул, розрахунків, схем, рисунків.

Обсяг звіту повинен становити 15 сторінок у друкованому варіанті. Текст необхідно писати (друкувати), залишаючи поля таких розмірів: ліве –

не менш 30 мм; праве – не менш 10 мм; верхнє – не менш 20 мм; нижнє – не менш 20 мм.

Після написання студент подає роботу науковому керівнику.

3.3. Система контролю та оцінювання результатів тренінгу, успішності навчання студентів

Як відомо, проблема контролю та оцінювання є однією з найскладніших у практиці навчання взагалі, й особливо у вищій професійній освіті. Контрольні заходи є складовими досягнення мети навчання – засвоєння певної сукупності предметних знань, формування умінь та навичок, що є основою відповідного рівня компетентності студента.

Якщо викладач ставить надто високі вимоги, то це створює бар'єр у розвитку. Занижені вимоги також гальмують розвиток студента, вони не активізують його розумової діяльності. Для успішного стимулювання розвитку компетентностей засобами контролю необхідно, щоб студент розумів, що від нього вимагають, щоб він не мав сумнівів у необхідності знань, був упевнений, що може досягнути необхідне, що бажана оцінка залежить лише від нього самого, його уважності й ретельності [18].

У ході навчально-виховного процесу контроль виконує ще декілька функцій, серед яких забезпечення необхідного і своєчасного оперативного зворотного зв'язку. Перевірка знань дає викладачеві інформацію про хід навчального процесу, про те, як іде виконання поставлених завдань, які можливості для подальшого вдосконалення роботи. Перевірка одночасно є засобом виявлення ефективності методів і прийомів навчання, що застосовуються самим викладачем, вона допомагає зробити висновки для подальшої праці педагога. Аналіз результатів контролю дає змогу виявити сильні й слабкі сторони в роботі та виявити причини неуспішності [18, с. 125].

Інформацію про свої успіхи, чи невдачі отримує і сам студент – учасник тренінгу. У процесі слухання відповідей товаришів, доповнень та виправлень слухач може критично оцінити свої знання, проаналізувати відповіді колег, що сприяє систематизації та закріпленню засвоєного навчального матеріалу. Добре організований контроль привчає слухачів до систематичної роботи, дисципліни, сприяє формуванню відпові-

дальності, активності, самостійності, допомагає розібратись у собі, а тому потребує зваженого керівництва, педагогічної майстерності, такту.

Оцінювання знань студента під час проведення тренінгу має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи.

Оцінювання тренінгу "**Економічна безпека регіону**" складається з двох основних складових:

- оцінювання участі у тренінгу;
- оцінка успішності виконання звіту студента-учасника тренінгу.

Оцінювання роботи учасників під час проведення тренінгу таке:

60 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно та продуктивно працює; аргументує власну позицію; є уважним.

55 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно та продуктивно працює; аргументує власну позицію.

50 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно працює; аргументує власну позицію.

45 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; креативно працює; є уважним.

40 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; продуктивно працює; є уважним.

35 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання; є уважним.

30 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно, правильно та своєчасно виконує завдання.

25 балів. Студент бере активну участь у тренінгу; самостійно та своєчасно виконує завдання, є уважним.

20 балів. Студент присутній на тренінгу; виконує завдання.

10 балів. Студент був присутній на тренінгу.

Критерії оцінювання звіту з тренінгу наведено в табл. 7.

Критерії оцінювання звіту з тренінгу

Критерії оцінювання	Кількість балів
Дотримання вимог написання до:	
оформлення	3
змісту	7
обсягу	5
Своєчасність подання на перевірку	5
Виконання завдання для самостійної роботи	7
Правильність та точність наведених розрахунків	8
Грунтовність висновків	5
Разом	40

Оцінка за тренінг **"Економічна безпека регіону"** формується як сума балів за звітом та за участю у тренінгу (табл. 8).

Оцінювання тренінгу **"Економічна безпека регіону"**

П.І.П. студента	Бали за участь у тренінгу (ОУ)	Бали за звіт (ОЗ)

Загальна оцінка (ЗО) з тренінгу **"Економічна безпека регіону"** розраховується за такою формулою:

$$ЗО = (ОУ) + (ОЗ),$$

де ЗО – загальна оцінка;

ОУ – оцінка за участь у тренінгу;

ОЗ – оцінка за звіт.

Порівняльна характеристика результатів навчальної діяльності студента за різними системами оцінювання наведена у табл. 9.

Характеристика результатів навчальної діяльності студента за різними системами оцінювання

Система оцінювання			Характеристика результатів навчальної діяльності студента
ECTS	національна (5 балів)	накопичувальна (100 балів)	
A	Відмінно	90 – 100	Студент при виконанні завдань теоретичного та практичного характеру ефективно застосовує системні компетентності, що передбачені навчальною програмою. Завдання виконуються як з використанням типового алгоритму, так і за самостійно розробленим алгоритмом, робляться аргументовані висновки
B	Добре	82 – 89	Студент при виконанні завдань теоретичного та практичного характеру ефективно застосовує узагальнені знання, вміння та навички, формування яких передбачено моделлю професійних компетентностей. Завдання виконуються як з використанням типового алгоритму, так і за самостійно розробленим алгоритмом, робляться аргументовані висновки. При відповіді на теоретичні питання і при виконанні практичних завдань студент припускається незначних неточностей
C	Добре	74 – 81	Студент при виконанні завдань теоретичного та практичного характеру застосовує основні компетентності, що передбачені навчальною програмою. Практичні завдання виконуються в цілому правильно з використанням типового алгоритму, при їх виконанні студент припускається несуттєвих помилок
D	Задовільно	64 – 73	Студент при виконанні теоретичного та практичного характеру без достатнього розуміння застосовує навчальний матеріал, припускається значної кількості помилок, стикається зі значними труднощами при аналізі та порівнянні економічних явищ та процесів
E	Задовільно	60 – 63	Студент при відповіді на теоретичні питання та при виконанні практичних завдань без достатнього розуміння застосовує навчальний матеріал, припускається помилок
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	35 – 59	Студент не може дати відповіді на теоретичні питання, не здатен виконати практичні завдання, стикається зі значними труднощами при аналізі економічних явищ та процесів, виявляє здатність викласти думку на елементарному рівні
F	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом	0 – 34	Студент стикається зі значними труднощами при аналізі економічних явищ та процесів, на може виконати практичні завдання

4. Методичні рекомендації учасникам тренінгової діяльності

4.1. Методичні рекомендації викладачу-тренеру

Як тренеру-початківцю, так і досвідченому тренеру потрібна мудрість, щоб розуміти та приймати те, чого він може досягти з певною групою чи певним учасником, а що є на даному етапі неможливим. Тренер має давати учасникам тільки стільки знань і сенсифікувати їх рівно настільки, наскільки учасник зможе самостійно розібратися зі своїми відкриттями та адекватно обробити їх після закінчення тренінгу.

Поради тренеру:

Будьте самим собою. Спроби наслідувати когось іншого виглядатимуть нещирими або штучними. Застосовуйте ефективні методи викладання, запозичені в інших, але застосовуйте їх у своєму власному стилі.

Створіть атмосферу взаємоповаги. Підтверджуйте цінність знань і досвіду дорослих слухачів та їх можливий внесок у заняття.

Намагайтесь персоналізувати свої стосунки з учасниками, знайомлячись з ними ближче. Звертайтеся до учасників на ім'я, вказане на бейджі. Звертайтеся до них на ім'я, вітаючись зранку, а також спілкуйтеся з ними під час перерви.

Реагуйте на невербальні сигнали своїх слухачів – чи не свідчить їх вираз обличчя про нерозуміння або незгоду? Якщо так, вирішуйте проблему, звертаючись безпосередньо до людини, яка щось не розуміє або до всієї групи, якщо кілька учасників потребують пояснень чи мають запитання. Можливо, учасники втомилися і потребують перерви? Діагностуйте цю ситуацію. Якщо так, повідомте, що заняття буде закінчено за п'ять хвилин (якщо це відповідає регламенту) або зробіть коротку перерву; проведіть кілька вправ, аби учасники могли відпочити і переключитися.

Відведіть час для запитань, і поставтеся до них з належною повагою. Якщо відповідати різко, поглядаючи на годинник і вживаючи зауваження на зразок "Я не знаю, як це сказати простіше", "Як я вже

казав" тощо, то тим самим руйнується позитивне навчальне середовище. Якщо додаткові пояснення потрібні лише одному-двом учасникам, запропонуйте їм зустрітися пізніше.

Уникайте ненормативної лексики і жартів. Намагайтеся заздалегідь визначити потенційно делікатні моменти і, за можливістю, уникайте їх.

Говоріть змістовно, ґендерно нейтральною мовою.

Ніколи не сперечайтесь з учасниками, оскільки невдоволення одного з них може поширитися й на інших. Існує декілька корисних фраз, що допомагають у потрібний момент розрядити ситуацію, наприклад, "Як показує мій досвід" (з особистим досвідом важко сперечатися), "Я так розумію, що це – Ваша особиста думка", "Я згоден, що можуть існувати винятки, наприклад..." тощо. Запропонуйте обговорити гострі моменти у приватній розмові з учасником, який намагається заперечити [10, с. 52].

Будьте дипломатичним, реагуючи на поведінку, яка викликає у невдоволення. Наприклад, якщо один з учасників намагається нав'язати свою думку іншим, можна запросити учасників висловити свої думки. Учасникові, який відхиляється від теми обговорення, можна сказати: "Вибачте, що перериваю, але мені здається, ми відхилилися від теми. Ми ще не завершили обговорення" тощо.

Виявляйте професіоналізм, будьте добре підготовлені, приходьте на заняття вчасно, проводьте їх організовано, використовуючи якісні матеріали.

Будьте відкритим у спілкуванні зі слухачами під час занять у складі малих груп, у особистих розмовах під час перерв, перед початком та після завершення занять. Реагуйте на зауваження та запитання.

Зберігайте почуття гумору, терпіння, будьте гнучким та винахідливим.

4.2. Методичні рекомендації студентам-учасникам

Студенти-учасники тренінгу мають гарну нагоду реалізувати на практиці отримані знання під час вивчення навчальної дисципліни "Економічна безпека".

Поради студенту-учаснику:

1. Виконайте завдання, яке отримали перед початком тренінгу або повторіть пройдений матеріал, підготуйте статистичну інформацію щодо проблеми тренінгу.
2. Прийдіть до початку тренінгу (якщо тренінг о 9.00, то не пізніше 8.50).
3. Знайдіть "своє" місце (мова йде про комфортну участь у тренінгу).
4. Будьте "відкритим" під час тренінгу.
5. Поводьте себе згідно з етикою поведінки.
6. Будьте активним, дисциплінованим.

Висновки

Тренінги є цілісною психолого-педагогічною системою. Багато-рівневий зворотний зв'язок від учасників навчання дозволяє кожному побачити своє відображення в очах інших людей й одержати інформацію про те, як сприймається його поведінка в певній ситуації, зрозуміти обмеженість власних засобів спілкування, їх недосконалість, а також побачити позитивні сторони своєї особистості. Формування у педагога необхідних особистісних якостей є процесом дуже складним і емоційно насиченим. Тільки через власне емоційне переживання ситуації спілкування викладач може прийти до продуктивних висновків, сприяючих особистому розвитку.

Тренінг **"Економічна безпека регіону"** дозволить сформувати такі кваліфікаційні характеристики: знання сутності, форм прояву та механізмів дії економічних законів на макро-, мезо- та макрорівні; уміння використовувати загальні та конкретні методи наукового пізнання для виявлення причин, факторів, наслідків виникнення та розробляти програми розв'язання економічних проблем і протиріч розвитку; формулювання аргументів щодо власної позиції із питань економічного розвитку, використовувати різні методи вирішення конфліктних ситуацій в процесі проведення дискусій з наукових і практичних питань; здійснення соціально-психологічного регулювання відносин і застосо-

ування професійної взаємодії, що відповідає етичним стандартам, в управлінських командах і підрозділах; самостійне проведення наукових досліджень у сфері формування системи соціально-економічних відносин, визначення закономірностей розвитку суспільних явищ та процесів.

Таким чином, тренінг – це інтерактивний метод навчання, який приводить до групової взаємодії у вирішенні проблемних ситуацій.

Використана література

1. Вачков И. В. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе : учебн. пособ. / И. В. Вачков, С. Д. Дерябо. – СПб. : Речь, 2004. – 200 с.

2. Дубасенюк О. А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти / за ред. О. А. Дубасенюк // Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін. Зб.наук.-метод.праць. – Житомир : Вид. ЖДУ, 2004. – С. 3–14.

3. Інтеграція вищої економічної освіти у Європейський простір: тематичний збірник нормативно-правових документів / [укл. М. В. Афанасьєв] ; [за заг. ред. докт. екон. наук, професора В. С. Пономаренка]. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2005. – 144 с.

4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.

5. Король В. М. Управління самостійною та індивідуальною роботою студентів протягом навчання у ВНЗ [Електронний ресурс] / В. М. Король. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N120/N120p098-105.pdf.

6. Льюис Д. Тренінг з ефективного об'язання / Д. Льюис. – М. : ЗСКМО-Пресс, 1996. – 256 с.

7. Морозова Е. Н. Тренінг розвитку ресурсів керівника / Е. Н. Морозова. – СПб. : Речь, 2008. – 219 с.

8. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюваш, А. А. Гармаш й ін. ; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К. : Тов. "Видавничий дім "Плеяди", 2011. – 100 с.

9. Освітні технології : навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кік-тенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2004. – 200 с.
10. Панченков А. Навчання в дії : метод. рек. для тренерів. Як підготувати та провести семінар для вчителів з інтеракт. технологій навчання / авт.-уклад. А. Панченков, Т. Ремех ; за ред. О. Пометун. – К. : А.П.Н., 2003. – 72 с.
11. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
12. Полякова Г. А. Педагогіка : навч. посібн. / Г. А. Полякова, Т. А. Борова. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 374 с.
13. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИД "ИНЖЭК", 2004. – 144 с.
14. Про затвердження Національної рамки кваліфікації [Текст] : Постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п.
15. Сучасні тренінгові технології навчання ведення бізнесу : навч.-метод. посібн. у 6-ти кн. / А. Ф. Павленко та ін. – К. : КНЕУ, 2003. – 210 с.
16. Сидоренко Е. В. Технологии создания тренинга. От замысла к результату / Е. В. Сидоренко. – СПб. : "Речь", 2007. – 178 с.
17. Луганцева О. Г. Тренінгові технології навчання у сучасній вищій школі. [Електронний ресурс] / О. Г. Луганцева. – Режим доступу : <http://luguniv.edu.ua/?z1=b,2324>.
18. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін : навч. посібн. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін. – К. : КНЕУ, 2006. – 320 с.
19. Тренінг формування компетенцій з економіки підприємства [Текст] : навч. посібн. / М. В. Афанасьєв, І. В. Гонтарева, Д. О. Тищенко. – Х. : ІНЖЕК, 2010. – 318 с.
20. Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика / К. Фопель ; пер с нем. – М. : Генезис, 2003. – 272 с.

21. Economic Strategy and National Security. — Ed. DeSouza P. J. Boulder, 2002. — 145 p.

22. A National Security Strategy for a New Century. — The White House, December 1999. — 49 p.

23. Евдокимова Н. В. Становление понятий "компетентность" и "компетенция" в современной педагогической практике [Электронный ресурс] / Н. В. Евдокимова. — Режим доступа: <http://www.t21.rgups.ru/doc2007/1/07.doc>.

Додатки

Додаток А

Кваліфікаційна характеристика (компетентності) магістра з напрямку підготовки "Економіка та підприємництво", спеціальності 8.03050101 "Економічна теорія", магістерської програми "Економічна теорія"

Найменування кластера компетентностей	Зміст компетентностей
1	2
Знання	<p>Випускник програми повинен знати:</p> <p>основні напрями сучасної економічної теорії, концептуальні і методологічні засади наукових досліджень суспільних явищ та процесів; теоретико-методологічне підґрунтя процесу формування системи соціально-економічних відносин суспільства, законів його розвитку та функціонування;</p> <p>сутність, форми прояву та механізми дії економічних законів на макро-, мезо- та мікрорівні;</p> <p>інформаційно-аналітичне підґрунтя моделювання та оцінювання економічної поведінки суб'єктів господарських відносин в умовах ринків досконалої та недосконалої конкуренції;</p> <p>наукові основи формування економічної політики держави, методичне та інструментальне забезпечення державного регулювання економіки;</p> <p>сучасні методики викладання економічних дисциплін, форми проведення лекційних і семінарських занять, організації самостійної роботи та контролю знань студентів</p>
Вміння	<p>Випускник програми повинен уміти:</p> <p>аналізувати особливості формування та розвитку системи господарських відносин економічних суб'єктів у процесі створення матеріальних благ при обмежених ресурсах;</p> <p>застосовувати діалектичні методи економічного аналізу для розробки та впровадження новітніх моделей та технологій дослідження елементів ринкового механізму, прогнозування тенденцій розвитку світової економіки;</p> <p>формувати інформаційно-аналітичне підґрунтя для розробки заходів щодо вирішення проблем активізації розвитку грошово-кредитних відносин, фіскальної політики та державного регулювання економіки;</p>

1	2
	<p>використовувати загальні та конкретні методи наукового пізнання для виявлення причин, факторів, наслідків виникнення та розробляти програми розв'язання економічних проблем і протиріч розвитку;</p> <p>коректно використовувати понятійно-категоріальний апарат сучасної економічної теорії для вивчення суспільних явищ і процесів, давати обґрунтування можливостей застосування теоретичних моделей економічного розвитку в практичній діяльності;</p> <p>проводити лекційні, семінарські та інші види навчальних занять, складати методичні матеріали, які необхідні для підготовки та організації навчальних занять з економічних дисциплін</p>
Комунікація	<p>Випускник програми має бути здатним:</p> <p>здійснювати обґрунтований вибір стратегії та тактики ділового спілкування, використовувати різні мовні технології відповідно до комунікативної ситуації;</p> <p>створювати необхідні психолого-комунікаційні умови проведення переговорів та укладання ділових угод, використовуючи спеціальне обладнання та інформаційно-комунікативні технології;</p> <p>виробляти та чітко формулювати аргументи щодо власної позиції із питань економічного розвитку, використовувати різні методи вирішення конфліктних ситуацій в процесі проведення дискусій з наукових і практичних питань;</p> <p>готувати матеріали та проводити презентації ділової та навчальної інформації з урахуванням необхідних модифікацій власної комунікативної поведінки залежно від особливостей контактної аудиторії;</p> <p>використовувати різні форми та методи комунікацій, активізації навчального процесу зі студентами при викладанні економічних дисциплін;</p> <p>здійснювати соціально-психологічне регулювання відносин і застосовувати професійні взаємодії, що відповідають етичним стандартам, в управлінських командах і підрозділах</p>
Автономність і відповідальність	<p>Випускник програми має:</p> <p>самостійно проводити наукові дослідження в сфері формування системи соціально-економічних відносин, визначення закономірностей розвитку суспільних явищ і процесів;</p> <p>подавати результати виконаних самостійно або у складі колективу досліджень у формі наукового звіту, статті, доповіді;</p> <p>здійснювати керівництво інформаційно-аналітичними підрозділами та дослідницькими колективами, організовувати та контролювати виконання рішень;</p>

Закінчення додатка А

1	2
	<p>ініціювати продуктивну креативну діяльність і генерування ідей дослідників та дослідницьких колективів, здійснювати відбір ефективних варіантів управлінських рішень у господарській сфері;</p> <p>здійснювати наукове та інформаційно-аналітичне консультування з питань ідентифікації та вирішенні проблем економічного розвитку;</p> <p>здійснювати безперервне професійне, культурне, духовне самовдосконалення у професійній кар'єрі, заохочувати інших працівників до активізації самонавчання та підвищення кваліфікації</p>

Анкета зворотного зв'язку

Прізвище, ім'я _____

Назва тренінгу _____

Шановні студенти!!!

Ваша думка про тренінг є дуже важливою. Ваші відгуки допоможуть зробити нашу спільну роботу ще більш ефективною. Будь ласка, поставте свої оцінки, позначивши їх на шкалі від 0 до 10:

1. Мій настрій до тренінгу _____

2. Мій настрій після тренінгу _____

3. Наскільки мені все було ясно й зрозуміло _____

4. Наскільки мені було цікаво _____

5. Наскільки потрібний і корисний для мене запропонований тренінг

6. Наскільки комфортним для мене був темп занять

7. Як багато я одержав від групи _____

8. Наскільки важливою для Вас була тема тренінгу

9. Чи зможете Ви застосувати отримані знання на практиці

10. Наскільки послідовно й логічно був викладений матеріал

11. Наскільки комфортно Ви себе почували у ході проведення тренінгу

12. Наскільки Ви задоволені роботою тренера _____

Дата _____

Міні-лекція на тему "Механізм регулювання економічної безпеки регіону"

Втручання держави в економіку переслідує певні цілі. Як правило, вона коректує ті "недосконалості", які притаманні ринковому механізму і з якими він сам або впоратися не в змозі, або це рішення неефективне. Держава бере на себе відповідальність за створення рівних умов для суперництва підприємців, для ефективною конкуренції, за обмеження влади монополій. Вона також піклується про виробництво достатньої кількості суспільних товарів і послуг, оскільки ринковий механізм не в змозі належним чином задовольняти колективні потреби людей.

У рамках ДРЕП у процесі децентралізації управління, роздержавлення та приватизації підприємств державне втручання в економічну діяльність регіонів постійно звужується, а роль територій у проведенні економічних реформ, трансформації форм власності, розвитку ринкової та соціальної інфраструктури, розвитку підприємництва, заснованого на комунальній власності, постійно зростає.

Держава спрямовує й координує діяльність місцевих органів державної виконавчої влади у сфері організації економічної безпеки держави, зміцнення фінансово-економічної стабільності, грошового обігу, фінансово-бюджетної дисципліни, валютного й митного контролю, реалізації загальнодержавної структурно-промислової, науково-технічної політики та інших загальнодержавних пріоритетів і програм.

Об'єктами державного регулювання стають природно-економічні регіони з підприємствами всіх форм власності, що знаходяться на цій території.

Державне регулювання регіонального розвитку складається з адміністративно-правового, економічного та специфічно-територіального регулювання.

Економічне регулювання передбачає використання економічних регуляторів розміщення продуктивних сил і регіонального розвитку. До економічних регуляторів з боку держави належать податкова політика (види місцевих податків, ставки, пільги та об'єкти оподаткування); цінова політика, квоти та ліцензії, дотації та субвенції, державні закупівлі.

Така система економічних регуляторів мусить мати цілеспрямований, стимулюючий характер, бути строго обмеженою в часі, особливо щодо пільг і дотацій.

Специфічно-територіальне регулювання визначає конкретні методи державного регулювання розвитку регіонів, через проведення типологізації регіонів на макро- і мікрорівні.

Типологізація регіонів проводиться за такими параметрами: географічне положення; кліматичні умови; наявність природних ресурсів; рівень економічного й соціального розвитку; структура господарства; рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури; рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Міні-лекція на тему "Екологічні ризики" (М. Мастушкін, експерт МДІМВ)

У цей час екологічний ризик стає одним з найбільш часто використовуваних нормативів якості навколишнього середовища. Він знаходить своє закріплення в законодавстві найбільш розвинених країн.

Існує безліч підходів до оцінки різних видів ризику, однак кожний з них фактично визначає ризик як добуток декількох множників.

Розвинені країни розробляють добровільні стандарти господарської діяльності, що враховують найкращу практику охорони навколишнього середовища, причому, не стільки відбиває зусилля держав і міждержавних структур, скільки ініціативи самого бізнесу.

У першу чергу це стосується:

- зусиль щодо боротьби зі зміною клімату, у тому числі вироблення основних підходів зі створення низьковуглеводної економіки (особлива увага при цьому приділяється галузевим аспектам, наприклад, одним з нових напрямів є ініціатива щодо зниження викидів авіаційної техніки);

- енергетичної ефективності;
- раціонального використання водних ресурсів;
- продовольчої й сільськогосподарської безпеки;
- зниження споживання ресурсів (так званого стійкого споживання);
- сталого розвитку міст.

Кожний із зазначених напрямів підтримується науковими дослідженнями, практичними рекомендаціями, усе це публікується й доступно для широкого кола бажаючих ознайомитися.

Необхідно зазначити, що питання модернізації економіки й технологічного переозброєння невіддільні від проблем екологізації. У цьому аспекті країни СНД відстали від найбільш розвинених країн на десятиліття. У той же час запозичення закордонного досвіду екологізації різних аспектів господарської діяльності не повинне бути бездумним і автоматичним. Будучи накладеним на сьогоднішній стан виробничо-технологічної бази вітчизняних підприємств, такий досвід може призвести до повної втрати технологічної безпеки. Звучить дивно й не модно, але щоб забезпечити стійке технологічне зростання у майбутньому потрібно проводити модернізацію щодо екологічних

аспектів поступово, забезпечуючи постійний баланс соціальних, економічних і екологічних характеристик розвитку, по зрозумілим причинам специфічних для нашої країни.

Стан навколишнього середовища пов'язаний зі здоров'ям націй.

Зазначено, що необхідно:

- оцінити реальний стан усіх забруднених територій і розглядати цей рівень як стартовий для здійснення програм мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище й накопиченого раніше екологічного збитку;

- розробити нормативи якості навколишнього середовища, що враховують стан особливостей конкретних територій;

- розбудовувати систему екологічного виховання;

- включити оцінку якості навколишнього середовища в систему критеріїв ефективності діяльності органів влади;

- враховувати думку неурядових екологічних організацій при реалізації проектів будівництва виробничих і інфраструктурних об'єктів.

Враховуючи інвайронментальний (екологічний) тренд сучасного розвитку, необхідно стимулювати прийняття зрозумілої вітчизняному й іноземному бізнесу державної екологічної стратегії, підкріпленої не тільки нормами національного права, в ідеалі гармонізованими з міжнародним правом і правом найбільш розвинених країн, але й "дружньому" до екологічно відповідального інвестора системою прийняття державних екологічно значимих рішень.

Кейс на тему
"Проблеми ухилення від сплати податків на вітчизняних підприємствах" (Кліменко О. М.)

Українська економіка переживає в даний час спад виробництва, безробіття, інфляцію й інші несприятливі наслідки дії політичної рецесії, фінансової, іпотечної, виробничої і інших, що супроводжується колосальним дефіцитом державного бюджету.

Як відомо, на практиці тіньова економіка умовно ділиться на три частини: легальну, сіру, кримінальну. Так, однією з легальних причин заниження офіційного ВВП є так звана економіка самозабезпечення, коли люди працюють на себе і свої сім'ї в домашньому господарстві, на присадибних ділянках, роблячи той об'єм товарів і послуг, що не включається до ВВП і, відповідно, не відображається в системі національних рахунків. Кримінальну економіку вчені досить рідко досліджують та описують у своїх роботах у зв'язку з її небезпечним характером та високим ризиком для самих дослідників. Сіра економіка є найбільш дослідженою, однак ці дослідження мають вельми високе значення для детінізації економіки.

Сіра економіка зазвичай зазначається як легальна в звичайних умовах господарська діяльність, але не відображена в офіційній статистичній та податковій звітності. Мета сірої економіки – збільшити економічну ефективність діяльності підприємства за рахунок усунення впливу на неї держави. Така сіра економіка є невід'ємною частиною нормального бізнесу, який навмисно вводить державу в оману стосовно своїх реальних показників. Деякі вітчизняні та зарубіжні вчені навіть вважають, що в умовах рецесії тіньовий сектор рятує бізнес, ураховуючи корумпованість української економіки і те, що державне втручання в кризову економіку призводить лише до втрати капіталів та замороження ділової активності в країні.

Основним мотивом тінізації легального бізнесу вважається, звичайно, ухилення від сплати податків. Чим менший прибуток або заробітну плату показує підприємство, тим менше заплатить у державний бюджет. І це підтверджується позитивною залежністю

масштабів тіньової економіки від тяжкості оподаткування в різних країнах. При чому вони пов'язані не лише з відносною або абсолютною величиною сплачуваних податків, але і з трудомісткістю їх адміністрування. Україна за цими показниками знаходиться на 177-му місці рейтингу МВФ з 181 країн за даними минулого року.

Звісно, що тіньова економіка має об'єктивний характер та існує в будь-яких економічних системах. Проблема обсягу та динаміки розвитку тіньової економіки досліджується у всіх країнах. Адже недооцінка, неврахування обсягу тіньової економіки призводять до значних помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних і фінансових пропорцій, а відтак і реалізації економічної політики в цілому. Значний внесок у дослідження тіньової економіки та її легалізації належить таким відомим зарубіжним та вітчизняним ученим, як: С. Роттенберг, Ф. Шнайдер, В. Базилевич, О. Барановський, А. Гальчинський, М. Кім, Т. Ковальчук, О. Пасхавер, С. Тютюнникова, А. Чухно та ін.

Тіньова економічна діяльність притаманна багатьом суб'єктам господарювання в Україні. Тіньовий сектор якнайповніше вписується в систему координат економічної теорії. Сховавшись від держконтролю, бізнес працює лише за законами ринку. Це має пояснення – зіткнення новітніх та застарілих законів, актів, правил і норм, великі, навіть непід'ємні податки, внаслідок чого готовність підприємств діяти в умовах правової невизначеності.

Що ж до розмірів тіньового сектора в Україні, то, за оцінками незалежних експертів, він складає 45 – 60 % ВВП. Офіційна версія Мінекономіки – 32 % (до недавнього часу спостерігалася оптимістична тенденція до зниження цього показника). У Росії оцінка наукового співтовариства – 23 %. Офіційна думка МВС Росії – до 45 %. Офіційна влада США оцінює неформальний сектор на 4 %. Хоча точні оцінки тінізації можуть бути лише неофіційними, оскільки будь-яка держава не бажає визнавати реальні масштаби неконтрольованої нею економіки. Тому унаслідок невірогідності інформації про тіньовий сектор дані державних статистичних управлінь окремих країн про торгівельні й інвестиційні потоки ВЕД не сходяться. Всесвітній баланс рік від року не сходиться на 10 – 15 % світового ВВП. Масштаби ж тіньового сектору приблизно удвічі вищі за цей показник.

В Україні в процесі ринкової трансформації розвивалось підпільне виробництво, але потім набагато більших масштабів досягло тіньове звернення (неврахований продаж за готівку і нелегальні бартерні обміни).

Також один з основних прийомів сірої економіки – використання трансфертних цін. Це означає, що всі істотні закупівлі і продажі компанія відображає в офіційних документах за цінами, що не мають жодного відношення до дійсності. Тобто ціни спотворені з метою заниження доходів і завищення витрат і, таким чином, зменшення оподаткування. Або ж з метою приховати базу обкладення непрямих податків: наприклад, мінімізувати ПДВ і митні податки за рахунок заниження суми інвойсу при імпорті.

Трансфертні ціни існують не лише там, де створюється ВВП та формується додана вартість. Навіть при неприбуткових транзакціях підприємства та населення прагнуть уникнути оподаткування. Наприклад, у договорах продажу, міни, дарування нерухомості, що оформляються нотаріально, прагнуть вказувати не реальну ціну, а до смішного низьку оцінку вартість (розраховану БТІ за радянськими нормами). Все це пов'язане з недосконалістю законодавства. Правове поле латають, проте у суб'єкта, що не бажає платити податки, завжди є вибір: цінні папери, імпортні, страхові операції та ін. Причому існує не лише суто підприємницький інтерес заощадити на податках. Часто його мотивом до ухилення служить рівень корумпованості держави. Україна займає 85-те місце з 102 в рейтингу, складеному міжнародною організацією по боротьбі з корупцією Transparency International. Корупція забезпечує збереження організаційної структури тіньової економіки – транзитних і конвертацій фірм. Спроби їх виявлення і ліквідації присікаються хабарами. До того ж високий рівень корупції вважається однією з причин виникнення та існування тіньової економіки.

Такі відношення породили тіньову зайнятість. Відомо, що не менше 45 % зарплат в Україні видається в конвертах. Тіньова зайнятість не лише знімає податкове навантаження на фонд оплати праці. Одночасно лібералізуються стосунки працівника і працедавця. Останній не виконує

соціальних зобов'язань, не дотримує офіційну процедуру найму і звільнення.

У першу чергу це стосується практики так званої "зарплати в конвертах": коли працівник зовсім не приймається на роботу, а всі виплати йому проводяться неофіційно (без документів), при цьому не сплачуються страхові, пенсійні податки і не утримується прибутковий податок; коли співробітникові, прийнятому на роботу за трудовим договором, здійснюються виплати понад суму невеликого офіційного окладу, тоді податок платиться лише з невеликої офіційної суми; виплати зарплати під виглядом інших платежів, оподаткування яких менше. Така практика в нашій країні поширена на багатьох підприємствах малого бізнесу, і це явище ніяк не вписується в поняття корпоративної етики і соціальної відповідальності.

Легалізація економіки передбачає застосування державою стимулюючих методів. Такі методи не повинні мати репресивний характер щодо суб'єктів тіньової економіки, а мусять створювати такі умови для ефективної діяльності у легальній економіці, де тіньова економічна діяльність стала б неефективною.

Слід зазначити, що добровільний обов'язок підприємців – проводити політику соціальної відповідальності, ухвалювати ті рішення і слідувати таким напрямам діяльності, які бажані з погляду цілей і цінностей суспільства та самого підприємства.

Серед найбільш поширених напрямів соціальних програм компаній можна виділити такі, як розвиток персоналу, охорона здоров'я і безпечні умови праці, обов'язково прибуткова діяльність, природоохоронна діяльність і збереження ресурсів, розвиток місцевого співтовариства і добросовісна ділова практика.

Добросовісна ділова практика передбачає інформаційну відвертість відносно власників, постачальників, партнерів, клієнтів і зацікавлених сторін, а також співпраця з органами державного управління, асоціаціями споживачів, професійними об'єднаннями й іншими громадськими організаціями. І, безумовно, відмова від яких-небудь проявів тіньового ведення бізнесу.

Несумлінність підприємств – платників податків приводить до зменшення надходжень до державного і місцевого бюджетів. Як відомо, згідно із законом з фонду оплати праці близько 40 % необхідно відрахувати в податки. Щоб понизити цю цифру, працедавець не оформляє працівників, або оформляє на мінімальні ставки.

На ділі така форма виплати грошей спричиняє багато труднощів і незручності як для працівника, так і для працедавця.

Для працедавця подвійна бухгалтерія створює громіздкість і непередбачуваність розвитку бізнесу. Крім того, прийнятий без належного оформлення працівник не несе ні адміністративної, ні кримінальної відповідальності за свою працю.

За статистичними даними, частіше до схеми виплати заробітної плати в "конверті" вдаються працедавці торгових, будівельних галузей і сільського господарства. За даними Незалежного фонду досліджень заробітних плат по країні, 27 % працюючих громадян України отримують зарплату в конвертах.

Аналіз проблем, що виникають при застосуванні практики "зарплати в конверті" у обох сторін – працедавця і працівника, – дозволяє стверджувати, що створення певних зовнішніх умов діяльності підприємства малого і середнього бізнесу є стимулятором легалізації економіки в області начислення і виплати заробітної плати. Поперед усе, необхідно зробити нормою соціальну відповідальність на підприємстві – так, щоб підприємству було вигідно, почесно, навіть престижно діяти в цій оболонці.

Отже, в Україні є стимули, які мають зрушити та запустити процес легалізації, а потім і детінізації економіки. Однак слід враховувати, що соціальна відповідальність бізнесу, яка є природною для іноземців, в нашому суспільстві далеко не усіма приймається як обов'язкова оболонка виробничої діяльності. Крім того, нинішня ситуація в Україні не може гарантувати прибуткову діяльність, оскільки умови ведення бізнесу постійно змінюються. Однак хоча й повільно, але сьогодні становище поступово змінюється. На ринку праці особливої цінності набуває

працедавець, що пропонує всі соціальні гарантії і оформлення співробітників відповідно до норм трудового законодавства.

Подальші виявлення стимуляторів легалізації та детінізації економіки України і, в тому числі, методів податкової оптимізації та виводу заробітної плати з "тіні" є необхідними. Це заставляє суб'єктів господарювання дотримуватися певних обов'язків перед державою, бути відповідальним за працюючих робітників та їх майбутнє, взагалі за добробут, розвиток і процвітання країни.

Міні-лекція на тему "Соціально-економічні макрорегіони України"

Для врахування природних, економічних, соціально-демографічних та історично-етнічних умов і факторів, що впливають на формування регіональних комплексів для регулювання основних територіальних пропорцій і визначення стратегії розвитку в Україні застосовується макрорайонування, в основу якого покладено такі економічні регіони:

відповідно до класифікації, розробленої вченими Національної академії наук – М. Долішнім, М. Паламарчуком та О. Паламарчуком.

Центральний включає такі області: Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області.

Донецький – Донецьк, Донецька, Луганська області.

Західний – Львів, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області.

Придніпровський – Дніпропетровськ, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області.

Причорноморський – Одеса, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та Автономна Республіка Крим.

Харківський – Харків, Сумська, Полтавська, Харківська області.

З урахуванням наявного природно-ресурсного й науково-виробничого потенціалу та необхідності структурної перебудови економіки країни для кожного з економічних регіонів ДРЕП визначає головні перспективні напрями розвитку господарських комплексів регіонів.

Наприклад, для Донецького регіону перспективними визнано:

структурну перебудову народно-господарського комплексу через збалансування розвитку основних галузей спеціалізації (вугільна, металургійна та хімічна промисловість) з потребами України, запровадження сучасних технологій та техніки, нових безвідходних виробництв, випереджального розвитку галузей, пов'язаних із задоволенням потреб населення;

удосконалення структури металургійного комплексу, скорочення виробництва чавуну, нерафінованої сталі, вогнетривів і збільшення виробництва електросталі, тонколистової продукції, розвиток вторинної

та переробної кольорової металургії, випуск нових видів напівпровідників;

удосконалення структури машинобудівного комплексу, зокрема перепрофілювання частини підприємств ВПК на виготовлення технічно-складної цивільної продукції та товарів народного споживання;

поліпшення екологічної ситуації перепрофілюванням окремих виробництв, технічним переоснащенням підприємств, здійсненням комплексу природоохоронних заходів;

інтенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва, зокрема тваринництва м'ясо-молочного напрямку;

забезпечення ефективної зайнятості населення шляхом диверсифікації виробництва та створення нових робочих місць.

